

Posudek dizertační práce

Pracoviště: Ústav románských studií Filozofické fakulty UK, Praha

Název práce: La dérivation suffixale nominale en français préclassique

Doktorand: PhDr. Jaroslav Štichauer

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc.

Rozsah: 178 stran vč. bibliografie

Preklasická a klasická francouzština je pro výzkum lexikální morfologie mimořádně zajímavým obdobím jak z hlediska romanistického – protože právě zde dochází ke konstituování velké části moderního francouzského lexika – tak z hlediska obecně lingvistického – neboť změny, k nimž v tomto období došlo, umožňují testovat prediktabilní potenciál slovotvorných teorií. K oběma uvedeným cílům směřuje i předkládaná práce, věnovaná nominální sufixaci v preklasické francouzštině.

V úvodní části autor připomíná zavedenou periodizaci daného období (*français moyen, français préclassique, français classique*) a představuje i jemnější dělení na tzv. *chronolekty*, které odpovídají zhruba jedné generaci z demografického hlediska. Přináší také velmi detailní a precizní přehled primárních pramenů k výzkumu (dobové texty v elektronické i tištěné podobě, dobové slovníky). Následuje několik kapitol o obecně lingvistických otázkách úzce souvisejících s daným výzkumem.

V první řadě jde o otázku jazykové normy a jejích pojetí: *norma* jakožto statisticky nejfrekventovanější prvek vs. *norma* jako sociálně přijatelný prvek; a konečně *norma* v Coseriově pojetí jako abstraktní mezistupeň mezi Saussurovými *parole* a *langue*. Zde autor ukazuje, že lexikálně morfologický výzkum se soustřeďuje právě na oblast Coseriovské normy, neboť musí na jedné straně abstrahovat od individuálních projevů (*parole, úzus jednotlivce*) a na straně druhé se nemůže omezit jen na opozice systémově relevantní (*langue, systém*), neboť je třeba brát v úvahu i otázky společenské konvence a frekvence jevů.

Dále autor poukazuje na čtyři možná pojetí termínu *lexikalizace* (s. 32 a násl.), tj. (a) jakýkoli lexikálně-morfologický proces; (b) slovotvorný proces spojený s nekompozicionalitou významu; (c) demorfologizace, tj. proces, při kterém se z formantu stává samostatné slovo a (d) oficiální přijetí nové lexikální jednotky, např. její zařazení do slovníku. Autor sám se zde kloní k nejširšímu pojetí (v zásadě a)), ovšem překvapivě – vzhledem k předchozí kapitole – je nesituuje do oblasti *normy*: nevyklučuje totiž z konceptu *lexikalizace hapaxy*, individuální slovotvorné kreace (s. 37). Tento postoj je pravděpodobně motivován faktem, že relativní nedostatek pramenů z daného období nám neumožňuje s jistotou určit, co je hapax a co nikoli.

Následující pasáž je věnována otázce produktivity a vývoji v chápání tohoto termínu od Aronoffa (1976) přes Corbinovou (1987) až po Baayenovy (1991) statistické modely, na jejichž možná úskalí upozornili mj. Gaeta a Ricca. Jaroslav Štichauer zde nejen představuje dané modely, ale velmi přesvědčivě ukazuje i metodologické problémy, které jejich aplikace na staré texty přináší. Ke specifickým metodologickým problémům zde patří především literární konvence (žánry, konvenční vyjadřovací prostředky, potřeba rýmu a rytmu, atd.) ovlivňující lexikální preference starých autorů, dále vliv cizích jazyků (zejm. u překladu) a dobové ediční i typografické konvence. Podrobně se autor věnuje také pojmu *morfologické blokace* v pojetí Aronoffa, vč. Rainerova rozlišení *token blocking* a *type blocking*.

Poslední z řady teoretických kapitol je věnována teorii optimality, jejíž validitu se autor v textu práce pokusí testovat.

Analytickou část práce představuje řada relativně samostatných studií věnovaných konkrétním problémům nominální sufixace v daném období. Z obecně lingvistického hlediska je patrně nejzajímavější stať o *panchronii*, kde autor polemizuje s tezí D. Corbinové, podle níž nemůže žádné slootovorné pravidlo zaniknout, dokud je k dispozici vstupní materiál a příslušný afix. Dočasný nulový výskyt nových výstupů daného pravidla pak podle Corbinové není lingvisticky relevantní, protože pravidlo se může kdykoli znovu aktivizovat. Jaroslav Štichauer soudí, že to platí pouze pro pravidla transkategorizační (*syntactic recategorization*), která jsou systémově nezbytná; naproti tomu pravidla typu *labeling* mohou z jazykového systému zmizet úplně, neboť může dojít k situaci, kdy budou redundantní. Posledně jmenovaný jev pak autor ilustruje na progresivní eliminaci N>N derivace se sufixem *-age*, jehož výstupem byla kolektiva (analogický význam lze přitom většinou vyjádřit prostým plurálem). Příkladem „spícího“ pravidla je derivace V>N se sufixem *-ance*; zde soudím, že by bylo vhodné explicitně uvést přesvědčivější důkazy pro tvrzení, že dané slootovorné pravidlo je stále disponibilní (př. 37, s. 72).

Další analytické kapitoly jsou věnovány komplexním derivačním pravidlům (deadjektivní derivace), jednotlivým sufixům (*-ment*, *-aison*), konkurenci konkrétních výrazů (*penser – pensement – pensée, réussir – réussite*, nominální deriváty s bází *assassin-*), hapaxům (*huguenotage*) a otázkám lexikografickým (*Jean Pallet*). Na jednotlivých případech se pokusil autor aplikovat formální aparát teorie optimality (např. s. 109) a ukázal, že tato teorie dokáže predikovat vývoj konkurenčních derivátů, třebaže není s to vysvětlit veškerá data a zohlednit některé faktory.

Předkládaná práce v mnoha ohledech není typickou dizertační prací. Je zřejmé, že ji psal odborník, profesionální lingvista s dlouholetou praxí, velkým rozhledem v bibliografii a s hlubokými teoretickými i věcnými znalostmi. Veškeré hypotézy a závěry jsou formulovány velmi opatrně a s vědomím celé řady faktorů, které mohly studované jevy ovlivnit. Práce není standardní ani svou strukturou: v analytické části jde spíše o souhrn tematicky souvisejících dílčích studií, jejichž závěry se nutně nepodmiňují ani nesledují jeden konkrétní cíl. Díky společnému jmenovateli danému předmětem studia (nominální sufixace) a jasně vymezeným obdobím (preklasická francouzština) však práce nepůsobí roztříštěně či nesourodě.

Mám-li závěrem zformulovat nějaké otázky či pochybnosti, které mne v průběhu čtení napadaly, pak všechny konvergují k jednomu tématu: práce věnovaná nominální (tedy zejm. deadjektivní a deverbální) sufixaci by si patrně zasloužila podrobnější teoretické i výzkumné uchopení problému procesuálních vs. rezultativních významů substantiv. Francouzští badatelé se obvykle tomuto tématu příliš nevěnují, protože v současné francouzštině nemá odlišení procesuálních vs. rezultativních významů výraznější formálně-morfologickou oporu. V řadě jazyků ale jistý systém najdeme (např. arabská opozice *mašdar* vs. *'ismu al-marrati*, nebo česká dokonavá a nedokonavá verbální substantiva vs. prostá jména dějová) a nabízí se otázka, zda za konkurencí různých deverbálních tvarů v preklasické francouzštině nemohl nějaký systém podobného druhu stát. Autor se tohoto tématu několikrát zběžně dotýká – např. u sufixu *-ance*, který měl mít výrazně dějový význam (s. 71). Na jiném místě (s. 97) odůvodňuje autor zánik tvaru *sauvement* konfliktem mezi dějovým významem sufixu *-ment* a rezultativním čtením jména *sauvement*; z textu však není zřejmé, čím mělo být toto rezultativní čtení vynuceno. Zajímavé by bylo v tomto ohledu sledovat i místo substantivizovaného infinitivu v preklasické francouzštině na škále dějových – rezultativních substantiv, což je problém, který autor pouze nastínil (s. 110-115). U prezentace teorie optimality (s. 54) zas není zcela zřejmé, jak testovat zachování identity rysů typu [teličnost] a [dějovost] u výchozích sloves a deverbativ, když u sloves jsou dané rysy typické spíše pro VP jako celek nežli pro samotnou verbální bázi a otázka testování teličnosti / dějovosti

deverbálních jmen by patrně vyžadovala explicitnější kritéria. Citované pasáže dávají tušit, že komplexnější zpracování tohoto tématu by předkládanou práci mohlo vhodně doplnit.

Závěr

Překládaná práce představuje velmi fundovanou studii o nominální derivaci v preklasické francouzštině. Po formální i věcné stránce splňuje požadavky kladené na dizertační práce a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Kájově, 2. května 2012

d.)